

Historische bijdragen

Het mysterie van de Koeburcht

door Kees Schilder

Anno 2008 kennen de meeste Kampenaren de Coeborch als een speciaal voor bejaarden gebouwd appartementencomplex aan de Kennedylaan.

Toen voor dit gebouw, waarvan de eerste paal in 1985 werd geslagen, een naam moest worden bedacht, kwam een medewerkster van het Frans Walkate Archief op het idee om de naam van een reeds lang verdwenen burcht aan het nieuwe gebouw te geven.¹ De Koeburcht, zoals de naam van de oude burcht in het vervolg van dit artikel zal worden gespeld,² leeft dus nog in de naam van dit moderne gebouw voort.

Van de oude Koeburcht is geen spoor teruggevonden. Waar de burcht precies gestaan heeft is tot op de dag van vandaag een mysterie. Een deel van dat mysterie probeer ik in dit artikel op te lossen.

Voor het schrijven van dit artikel heb ik naast originele archiefstukken dankbaar gebruik gemaakt van een drietal laat-middeleeuwse kronieken, van het 17de-eeuwse werk van Willem Nagge³ en van aantekeningen van anderen.⁴

Kamper Kronieken

De oudste geschreven geschiedenissen van Kampen zijn te vinden in een drietal met de hand geschreven kronieken die in de 19de eeuw in druk zijn verschenen.

In 1862 gaf de Vereniging ter beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis een oude kroniek uit, geschreven door meerdere personen, maar begonnen door Jacob Bijndop, die van 1466 tot aan zijn dood in 1482 secretaris van Kampen was. Bijndop vangt zijn kroniek aan met Adam, die volgens hem 930 jaar oud werd. Met reuzensprongen komt hij vervolgens via Alexander de Grote, Julius Caesar, Karel de Grote en Godfried van Bouillon bij het jaar 1288, toen een geweldige overstroming aan duizenden mensen het leven kostte. Over de Sint-Elisabethsvloed van 1421 rept Bijndop niet, maar hij geeft wel veel andere gebeurtenissen uit zijn tijd weer, niet alleen die in Kampen en andere steden in Overijssel, maar ook gebeurtenissen die elders in Europa de gemoederen bezig hielden. Zijn kroniek is na zijn dood door anderen, waarvan de namen niet bekend zijn, vervolgd tot het jaar 1545.

Een andere veel geciteerde kroniek is die van Johan van Breda, die van omstreeks 1511

tot 1540 secretaris van Kampen was. Hij schreef alleen over gebeurtenissen uit zijn eigen tijd. Over bijna alle belangrijke politieke zaken die in de eerste decennia van de 16de eeuw het leven in Overijssel en de buurprovincies beheersten kon hij naar waarheid verslag uitbrengen, omdat hij er als stadsschrijver van Kampen zeer nauw bij betrokken was. Deze kroniek werd door de eerder genoemde Vereniging in 1864 in druk uitgegeven.

De kroniek die het meest op een geschiedenisboek lijkt, is die van de Kamper burge-meester Arent toe Boecop (circa 1516-1599). Hij deelt, in tegenstelling tot de hiervoor genoemde kroniekschrijvers, zijn werk in hoofdstukken in. Deze hoofdstukken vallen samen met de regeringsperiodes van de Utrechtse bisschoppen, die de wereldlijke vorsten van Sticht en Oversticht waren, en met die van de vorsten van Gelre.

Historici nemen aan dat Toe Boecops werk uit twee delen bestond, een eerste deel, dat loopt tot de dood van bisschop David van Bourgondië in 1496, en een tweede deel - dat helaas verloren is gegaan - dat loopt van 1496 tot Toe Boecops eigen tijd.

Met Nanninga Uitterdijk en anderen ben ik van mening dat dit tweede, verloren geraakte deel door de 17de-eeuwse kroniekschrijver Willem Nagge is gebruikt toen hij zijn *Historie van Overijssel* schreef. Deze historie is in twee delen uitgegeven door de Vereniging ter beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis. F.A. Hoefler bewerkte het in 1908 te Zwolle uitgegeven tweede[!] deel en J. Nanninga Uitterdijk bewerkte het in 1915, eveneens te Zwolle uitgegeven, eerste deel.

Willem Nagge voltooide de kroniek waarin hij de geschiedenis van Overijssel beschrijft in 1678. Omdat hij veel gebeurtenissen en bijzonderheden aanhaalt die slechts door mensen die er bij waren op schrift kunnen zijn gezet, moet Nagge oude kronieken onder ogen hebben gehad. Vooral over de belegeringen en veroveringen van de Koeburcht geeft hij gedetailleerde verslagen. Deze gebeurtenissen zullen grote indruk hebben gemaakt op Arent toe Boecop, geboren omstreeks 1516, die er zelf getuige van was. Toen Toe Boecop in het (verloren geraakte) tweede deel van zijn kroniek genoemde gebeurtenissen heeft beschreven kon hij dus uit eigen herinneringen putten, maar nog meer uit die van zijn vader Dirk toe Boecop, die als één van de aanvoerders aan de laatste strijd om de Koeburcht deelnam en later zelfs werd belast met het toezicht op de afbraak van die burcht. Willem Nagge heeft naar mijn mening van Toe Boecops kroniek een dankbaar gebruik gemaakt.

De eerste Koeburcht

G.A.J. van Engelen van der Veen, die in 1924 een artikel over de dijken rond Kampen schreef,⁵ neemt aan dat de eerste Koeburcht heeft gestaan op de snijding van de Ijsseldijk en de Wilgenweg. Toen omstreeks 1345 de Slaperdijk gereed kwam, werd de Koeburcht afgebroken en werd er een

nieuwe burcht gebouwd op de plaats waar de Venendijk tegen de Slaperdijk lag. Van Engelen van der Veen noemt de burcht een blokhuis. Hij schrijft niet dat de naam Koeburcht toen al in gebruik was.

Zelf heb ik de naam Koeburcht voor het eerst aangetroffen in twee aantekeningen uit het jaar 1400, maar hier betreft het - gezien het bovenstaande - hoogstwaarschijnlijk al de op een andere plaats herbouwde tweede Koeburcht.

Van de Oude Koeburcht is sprake in een aantekening van omstreeks 1430, toen een stuk dijk moest worden gemaakt die zich van de 'older Koeborch' uitstreekte tot het 'hakelwerk'.⁶

Dat Van Engelen van der Veen het bij het rechte eind had voor wat betreft de locatie van de Oude Koeburcht blijkt uit een akte van 19 oktober 1484, waarin land wordt genoemd dat zich uitstreekte langs de Wilgenweg, van de dijk tot aan het Bovenbroek, op de plaats waar de Oude Koeburcht had gestaan.⁷

Zoals de naam al doet vermoeden was de Koeburcht gebouwd om veedieven, meestal Geldersen, te beletten koeien uit de stadsburgerweiden te stelen. Vanouds liepen in deze weiden, broeken genoemd, de koeien van Kamper burgers. Dus niet de koeien van boeren die buiten de stad woonden; hoewel de burcht ook de Zwartendijker en Dronther boeren enigszins beschermde tegen de Gelderse plunderaars, die van tijd tot tijd strooptochten hielden in Overijssel. Het bestaan van de Koeburcht zorgde er voor dat deze dieven dikwijls niet verder kwamen dan Kamperveen.

De tweede Koeburcht

De tweede Koeburcht, die na het gereedkomen van de Slaperdijk werd gebouwd bij het begin van die dijk, wordt voor het eerste genoemd in het jaar 1400. In dat jaar ontvingen Tideman Ludekenssoen en Herman van der Schere respectievelijk 51 gulden en 23 gulden voor geleverde kalk en stenen ten behoeve van werkzaamheden aan de 'Coborch'.⁸ Dat waren grote leveranties, want in die tijd betaalde de stad voor een ton kalk zeven stuivers en voor duizend stenen veertien stuivers.

De nieuwe Koeburcht beheerste de toegangswegen tot de stad Kampen. Hij lag aan de dijk, daar waar de vrijheid van Kampen eindigt, waar de dijk recht uit loopt van Kamperveen naar Hattem en waar de andere dijk richting de Enk en de Zwartendijk gaat. Vanuit het zuiden kon je alleen langs de Koeburcht Kampen binnenkomen, aldus de kroniekschrijver.⁹

De burcht bestond uit een hoge vierkante toren met eromheen een gracht.

Daarbuiten was een lage muur gebouwd waarachter weer een gracht lag. Via een ophaalbrug (de vellebrugge) kon men de burcht binnenkomen.¹⁰

Bij de burcht waren zowel op de Venendijk, waarover een weg via Kamperveen naar Gelderland liep, als op de Slaperdijk, waarover een weg naar de Enk en Zwartendijk leidde, zware versperringen aangebracht in de vorm van met ijzeren banden versterkte slagbomen. Bij het ondergaan van de zon werden deze bomen over de weg gedraaid en met zware sloten vergrendeld. Als de zon weer opkwam deed men de bomen weer opzij. De wachter van de Koeburcht beheerde de sleutels en was verantwoordelijk voor het afsluiten en ontsluiten van de wegen. Ook als er gevaar dreigde werden de bomen dichtgedraaid. Dergelijke slagbomen stonden overal in het land bij de toegang tot steden en nabijgelegen dorpen. Ze werden ronnebomen of rennebomen genoemd. Als de bomen waren dichtgedraaid konden vijanden niet onverhoeds met paarden de steden of dorpen 'berennen'.¹¹ Bij de ingangspoort van de burcht was een hakelwerk, een soort valdeur, die door een simpele beweging kon worden neergelaten.

De toren was gedekt met leien. Op de spits stond een vleugel, een soort windvaan, gemaakt van elf ponden koper, waaraan twee van klokkenbrons gegoten staven zaten, met daaraan bevestigd een plaat met vergulde lelies. Lambert de leidekker en zijn knecht waren twee dagen in de weer om het geheel waterdicht te maken met leien en met het solderen van stukken lood.¹²

De slagboom aan de zijde naar de Enk en Zwartendijk moest voorkomen dat vijanden die met schepen de Enk binnenvoeren en daar soldaten aan land brachten de stad in een snelle opmars konden bereiken. De Enk was vroeger een breed water, een overblijfsel van de Oude IJssel, die een afgesloten zijtak van de IJssel was. De monding van de Enk wordt op de kaart van Johan Muller uit 1724 'Reve' genoemd.¹³ Door stormvloed en was de Enk verder afgeslagen en breder geworden. Alleen het gedeelte van de hoofdstroom van de IJssel tot aan de Venendijk werd later nog met de naam van Oude IJssel aangeduid, zelfs nog op kaarten uit het begin van de 20ste eeuw.¹⁴ Op de kaart uit 1724 is duidelijk te zien dat de Enk toen nog een groot en breed water was. In de 15de eeuw, oudere bronnen ontbreken, was er sprake van een veer over de Enk, dat een verbinding vormde tussen het gebied van Kampen en Kamperveen. De stad Kampen was eigenaar van dat veer en liet dit door de dijkmeesters ieder jaar verpachten aan de meestbiedende. In tijden van gevaar werd het veerschip, de scholde genoemd, naar de stadzijde gehaald en soms daar tot zinken gebracht.

Aan de burcht werd regelmatig onderhoudswerk verricht. De dijkmeesters van het bovendeele van de stad waren belast met het in goede staat houden van de Koeburcht. Zij kochten hout en stenen en namen ambachtslieden, voerlieden en daghuurders aan als er iets moest worden hersteld of veranderd.¹⁵

In 1471 werd de fundering van de Koeburcht verbeterd. Tot dan toe was die van baksteen, maar dat materiaal was op de scheiding van water en wind helemaal verweerd. Nu werd de baksteen vervangen door natuursteen. Aan de zijde van de dijk werd een nieuwe muur gebouwd en de toegangsbrug, die eerst aan de zuidzijde lag, werd nu verplaatst naar de kant van de stad.¹⁶ In 1478 werd er een dijk gelegd door de Enk, van de Zwartendijk tot aan de Hoogeweg op Kamperveen. Nu kon een eventuele vijand ook zonder van het veer gebruik te maken de Koeburcht naderen en, wat erger was, ook ongehinderd op de Zwartendijk komen.¹⁷ Niet helemaal ongehinderd, want ook op de Zwartendijk nabij de Vossenbergen stond een ronneboom.¹⁸ Deze eerste dijk door de Enk werd al na korte tijd zo door stormvloed en beschadigd dat hij op de duur geheel verdween. Pas anderhalve eeuw later werd er een nieuwe dijk door de Enk gelegd. Door het verdwijnen van de eerste Enkdijk verdween ook de vaste verbinding met de Hoogeweg en de Naaldeweg en moest het veer weer in gebruik worden genomen.

Een burcht moest een bezetting hebben, maar de bezetting van de Koeburcht stelde in vreedstijd niet veel voor. Een door de stad aangestelde wachter op de Koeburcht vormde in rustige tijden met zijn gezin en een knecht de enige bezetting. Over de wachters vertel ik later meer.

Een grotere bezetting, bestaande uit soldaten of gehuurde wachters, werd op de Koeburcht gelegd in tijden van oorlog of oorlogsdreiging. Gewapende burgers konden die verdedigers komen versterken, want zodra er acuut gevaar dreigde werd op de Koeburcht een mand omhoog gehesen zodat de wachters op de stadstorens of poorten werden gewaarschuwd en de burgerij in het harnas kon worden geroepen.¹⁹

Tijdens de oorlogen met hertog Karel van Gelder was oorlogsdreiging regelmatig aanwezig. In die jaren, de eerste drie decennia van de 16de eeuw, werd er dan ook dikwijls een extra bezetting op de burcht gelegd. Die extra bezetting bestond in de regel uit Kamper burgers die voor anderhalf of twee stuivers per dag of nacht soms wekenlang wacht hielden.²⁰ Ook werd in die jaren de burcht regelmatig versterkt, zoals blijkt uit stedelijke rekeningen. Betalingen voor aankoop van stenen en hout en arbeidsloon voor timmerlieden en metselaars, evenals voor voerlieden die met hun sleden het mate-

riaal over de slechte wegen naar de burcht transporteerden komen vele malen voor.

In de Enk nabij de Koeburcht werden versperringen aangebracht in de vorm van juist onder de waterspiegel gestoken staken. Honderden palen voor deze staketsels werden door de stad aangeschaft.²¹ Uiteindelijk heeft dit alles niet geholpen om de ondergang van de Koeburcht te voorkomen.

Aanval op Kampen door hertog Jan van Beieren

In 1420 kwam de Hollandse hertog Jan van Beieren met tweehonderd oorlogsschepen naar Overijssel gevaren. In de buurt van Vollenhove ging een deel van de aan boord zijnde soldaten aan land, beroofde de bevolking en stak veel huizen en boerderijen in brand. Een dag later voer de hertog met zijn vloot de Reve op - ook het laatste deel van de Enk werd wel Reve genoemd - en probeerde de stad Kampen te naderen. De Kampenaren hadden in de monding van dat water een zware afsluitboom gelegd, waar het voorste schip van de vloot op afzeilde om die stuk te varen. De boom was echter zo sterk dat het schip er op vastliep. Per schip konden zij niet verder en daarom ontscheepte de hertog een deel van zijn soldaten op de kust van de Zuiderzee. Daar, bij de monding van de Reve, had de stad een blokhuis laten bouwen, waarop een afdeling door de stad aangenomen soldaten lag. Deze soldaten brachten de Hollanders met hun pijlen en geschut grote schade toe. Toen de burgerij van Kampen bemerkte dat er vijanden in hun stadsvrijheid waren geland, gingen zij in het harnas en marcheerden via de Hagen en Brunnepe op hen toe. Niet alle Hollanders konden worden ontscheept, maar zij die al aan land gekomen waren en de Kamper legermacht op zich af zagen komen, gingen weer snel aan boord en, de vloot zeilde weer terug naar Holland.²²

Het hier genoemde blokhuis werd niet met de naam Koeburcht aangeduid.

Aanval op Kampen door de Geldersen

De Gelderse ruwaard (landvoogd) Jan van Egmond, die regeerde voor zijn minderjarige zoon hertog Arnold, probeerde in 1427 om een rooftocht te houden in de stadsvrijheid van Kampen. Met een grote groep soldaten en Gelderse boeren bereikte hij op 25 juni van dat jaar vroeg in de middag het gebied van Kampen. De bezetting van het hierboven al genoemde blokhuis nabij de Enk, op de grens van het stadsgebied, zag de Geldersen aankomen en probeerde zich te verdedigen, maar de veel sterkere vijand wist het blokhuis te veroveren en stak dat in brand. Aan de Zwartendijk staken zij ook

een paar huizen in brand, waarna zij begonnen de koeien die in de stadsbroeken liepen bijeen te drijven, om die mee te nemen naar Gelderland. In de stad was men door de branden aan de Zwartendijk gewaar geworden dat er vijanden bezig waren.

Gelukkig was in de stad een groep bereden soldaten, die onder aanvoering van hun ritmeester en vergezeld van een aantal geharnaste burgers, de Venepoort uittrok om de vijanden de pas af te snijden. Tegelijkertijd trok ook, via de Hagenpoort, een aantal burgers, met de inwoners van de Hagen en van Brunnepe vanaf de noordkant de Zwartendijk op. De Geldersen zaten dus tussen twee vuren en probeerden te vluchten. Dat gelukte maar een deel van hen, want er werden 253 gevangenen gemaakt. De overige vijanden werden tot ver op Gelders gebied achtervolgd; velen van hen werden doodgeslagen. Het vaandel van de uit Harderwijk komende afdeling Geldersen werd buitgemaakt en in Kampen in de kerk gehangen.²³

De Koeburcht tijdens de oorlogen met Karel van Gelre

De onbetrouwbare en eigenzinnige Karel van Egmond, hertog van Gelre, heeft decennialang de burgers en boeren van Overijssel rampspoed en ellende bezorgd. Vanaf 1492, het jaar waarin hij vast op de troon van Gelre kwam te zitten, maakte hij oorlog, sloot voor hem voordelige verdragen, hield zich daar niet aan en zette opnieuw troepen in om zijn macht in Overijssel, Drenthe en zelfs Groningen te vestigen. Vooral plattelanders hadden van de Geldersen veel te lijden. Karels invallen waren vaak wraaknemingen voor vermeend onrecht, hem door bisschop en steden aangedaan, maar de onschuldige boeren werden steeds de dupe van zijn wraak. Overigens spaarden op weerwraak beluste Overijsselaars de Veluwse boeren ook niet.

De stad Kampen, evenals Deventer en Zwolle dicht bij Gelderland gelegen, volgde nauwlettend alles wat de hertog deed en bereidde zich voor op een aanval. Op de Zwartendijk liet de stad twee blokhuisen bouwen, één dicht bij de Enk en één bij de Revesluis, die een bezetting kregen van beroepssoldaten. Deze blokhuisen waren dus nieuwgebouwde verdedigingswerken en geen opvolgers van de een eeuw eerder aanwezige blokhuisen. De Hagen werd voorzien van een wal en een gracht. Ook de Koeburcht werd in staat van paraatheid gebracht.

In het begin van 1510 vielen Gelderse troepen Kamperveen binnen en roofden daar alles wat zij te pakken konden krijgen. Ook werd een aantal boerderijen in brand gestoken. Deze troepen vertrokken zonder dat hen iets in de weg werd gelegd.

In datzelfde jaar 1510 op de zondag Letare (10 maart), onder de hoogmis, kwamen ongeveer tweehonderd soldaten met schepen uit Elburg, staken twee of drie huizen aan de Zwartendijk in brand en probeerden koeien te roven. Een deel van die soldaten bezette de Koeburcht. De Kampenaren trokken daarop met een leger van minstens negenhonderd man op hen aan en verdreven hen, ook van de Koeburcht. Zij vluchtten alle kanten op met achterlating van hun wapens en uitrusting. Er werden er een paar doodgeslagen, maar dat hadden er meer kunnen zijn, zo verzucht de kroniekschrijver, als wij maar een stuk of twintig ruiters bij ons hadden gehad. Als wraak staken de Kampenaren een aantal huizen aan de Zomerdijk in Gelderland in brand.²⁴

Twee maanden later, namelijk op dinsdag na Pinksteren (21 mei) probeerden de Geldersen opnieuw om Kampen aan te vallen. Hertog Karel kwam met zeshonderd ruiters, negenhonderd soldaten te voet, duizend boeren en drie wagens met ladders en honderd wagens met ander materiaal in Oldebroek. De volgende dag kwamen Gelderse troepen heel vroeg bij de grens van het Kamper gebied aan, waar zij zich verborgen hielden in de boschages nabij Keulvoet en het huis van Dirck Warnersz [op de Schere].

De hertog zond honderd of honderdvijftig soldaten langs de IJsseldijk naar de stadswelden in de broeken om daar koeien bijeen te drijven. De verwachting was dat als de burgers van Kampen dat zouden bemerken, zij de poorten zouden openen en gewapenderhand de rovers zouden verdrijven. Op dat moment zou de hoofdmacht van de Geldersen de stad aanvallen en innemen. Gelukkig voor Kampen was dit plan verraden door een huursoldaat, Hans Hasse geheten. Ogenblikkelijk gaf het stadsbestuur opdracht om de brug over de Oude IJssel, de Keulvoetsbrug genaamd, af te breken. Toen de koeienrovers in het stadsbroek bezig waren met het bijeendrijven van de koeien, trok een grote groep gewapende burgers, wetende dat de Gelderse hoofdmacht niet verder kon komen, op hen af. De Geldersen sloegen op de vlucht, velen verdronken in de kolken, enkelen werden doodgeslagen en één van hen werd gegrepen en gedwongen te vertellen waar de troepen van de hertog zich precies ophiielden. Toen de burgers wisten waar die troepen lagen, plaatsten zij twee stukken geschut op de dijk en beschoten hen van over het water, waardoor de Geldersen grote verliezen leden. Daarop trok het leger van de hertog zich terug met medeneming van hun doden en gewonden. Zij namen vijf wagens vol doden mee naar Zutphen en twee naar Elburg. Er mag worden verondersteld dat de Geldersen sympathisanten hadden in de stad, want tijdens de strijd brak een aantal Gelderse

gevangen uit hun gevangenis en rende de straten op onder het roepen van 'Gelder, Gelder'. Waarschijnlijk wilden zij de poorten openhouden voor de troepen van de hertog. Toen zij echter vernamen dat de aanslag op de stad mislukt was, vluchtten zij in het Broederklooster en het Brigittenklooster. Met toestemming van de bisschop werden zij daar later uit gehaald, maar zij mochten niet worden terechtgesteld.²⁵

Steeds opnieuw probeerde hertog Karel zijn gebied uit te breiden of steden op zijn hand te krijgen. In het begin van januari 1527 deed hij een nieuwe poging om Kampen in zijn macht te krijgen. Gelderse troepen namen de Koeburcht in, maar vertrokken weer met achterlating van een garnizoen van slechts 25 of 30 soldaten. Toen de burgers van Kampen bemerkten dat de bezetting van de Koeburcht uit zo weinig verdedigers bestond, vielen ze aan en heroverden de burcht. De hertog was op dat moment in Hattem. Toen hij hoorde dat de Kampenaren de Koeburcht aanvielen, zond hij direct een vendel soldaten om de verdedigers te ontzetten, maar zij kwamen te laat en waren te gering in aantal. De Kampenaren vielen ook op hen aan, sloegen er een aantal dood en namen de meesten gevangen. Het Gelderse vaandel werd in triomf meegevoerd en in het koor van de Sint-Nicolaaskerk opgehangen.²⁶

Op Sint-Pontiaansdag 1527, dat is op 14 januari, kwam de hertog van Gelre opnieuw voor de Koeburcht, nu met 2500 soldaten. De bezetting, die maar 25 man sterk was, verdedigde zich dapper, maar ongelukkigerwijze kwam er een vonk in hun buskruit zodat er brand ontstond, waardoor allen die er dicht bij waren jammerlijk verbrandden. Ook aanvoerder Johan Rijnvisch kwam om.²⁷ De rest van de verdedigers gaf zich over op voorwaarde dat ze ongehinderd weg zouden mogen gaan. Dat werd toegestaan en daarop trokken ze zich met medeneming van hun doden en gewonden terug binnen Kampen.

Nu liet de hertog er geen gras over groeien. Hij legde een flink garnizoen op de Koeburcht en dwong de boeren van de Zwartendijk en van Kamperveen om te komen helpen met graafwerk bij de burcht. Om de buitenste muur van de burcht werd een hoge en dikke aarden wal gelegd. Op de plaats van de uitgegraven aarde ontstond rondom die wal een brede gracht, waarvoor zelfs de dijken ter plaatse werden doorgraven. Al de wilgenbomen langs de Zwartendijk en in de wijde omgeving werden gekapt en gebruikt voor de versterking van de burcht. Boerenhuizen in de buurt werden afgebroken en van het afbraakmateriaal werden achter de aarden wal onderkomens voor de soldaten gebouwd. De Koeburcht die de stad moest

beschermen tegen roverijen, was nu een geducht wapen tegen de stad geworden. Vrijwel dagelijks gingen de Geldersen in de omgeving op strooptocht en schermutselden met gewapende Kampenaren en in Kampen in garnizoenen liggende soldaten.

Niet alleen bij Kampen, maar overal in Overijssel hielden de Geldersen strooptochten. Deventer, Zwolle, Hasselt, Genemuiden, Wilsum, het land van Vollenhove en veel andere plaatsen en streken werden bezet of leden grote schade.

Hendrik van Beieren, in 1524 gekozen tot bisschop van Utrecht, en dus ook vorst van Overijssel, was een zwakke landsheer. Hij deed weinig of niets om het land van de Geldersen te verlossen. Er werden herhaaldelijk vergaderingen gehouden met gezanten van de Gelderse hertog en er werden toezeggingen ten voordele van de hertog gedaan, maar die eiste steeds meer en hield zijn beloften niet.

De toestand was op het laatst onhoudbaar en daarom besloten de Staten van Overijssel ten einde raad om keizer Karel V, die al hertog van Brabant en graaf van Vlaanderen, Holland, Zeeland en Henegouwen en heer van Friesland was, de soevereiniteit over Overijssel aan te bieden. De onderhandelingen daarover begonnen op 18 november 1527 te Schoonhoven en hebben er toe geleid dat op 21 februari 1528 in Mechelen de overdrachts-overeenkomst werd getekend.²⁸ Voortaan was keizer Karel V uit het huis Habsburg heer van Overijssel.

Daarmee waren de Geldersen echter nog niet uit Overijssel verdreven, maar er werd nu serieus aan gewerkt. Voor Kampen keerde het tij op woensdag 3 maart 1528. Op die dag kwam George Schenck, vrijheer van Toutenburg en keizerlijk stadhouder in Friesland, vergezeld van twee van zijn broers, met driehonderd soldaten in Kampen. Ze trokken de stad in de avond zonder tromgeroffel of verder rumoer te maken binnen, omdat ze zich niet wilden verraden aan de Geldersen op de Koeburcht. De volgende morgen vroeg trokken de troepen van Schenck op naar de Koeburcht, waar zij zich opstelden rondom de burcht. Hun geschut brachten zij in gereedheid aan de zijde van de Zwartendijk, omdat de wal aan die zijde nog niet helemaal gereed was. De beschieting begon en duurde drie dagen. De Gelderse bezettingsmacht had twee stukken geschut en schoot dapper terug, maar door een goed gericht schot van de belegeraars werd één van de stukken kapot geschoten. Op 9 maart liet Schenck de bestorming van de Koeburcht beginnen vanaf de kant van de Zwartendijk. Hij had alle soldaten die opgesteld waren aan de Kamper kant van de Koeburcht, die daar geweldig was ver-

sterkt, terug laten trekken naar de stad. Daarvandaan trokken die troepen via de Hagenpoort en Brunnepe langs de Zwartendijk om zich bij de hoofdmacht te voegen om mee te helpen met de bestorming. De bestorming begon 's middags om één uur en ging gedurende drie uur onophoudelijk door.

De Geldersen hadden zo veel moeite om de bestormers van zich af te houden, dat zij hun gehele macht aan de zijde van de Zwartendijk concentreerden. Aan de zijde van de stad hield geen enkele Geldersman de wacht en zo kon het gebeuren dat een groep Kampenaren die dat bemerkte aan die kant over de gracht wist te komen en ongemerkt over de muur kwam. Eén van hen was Berent Brouwer, een dapper man, die het vaandel droeg. Uiteindelijk wisten veertig of vijftig Kampenaren over de muur te komen. Aan die kant, binnen de muren, stond een met pannen gedekt huis waar Berend boven op klom en met zijn vaandel zwaaide. De andere burgers vielen de Geldersen in de rug aan met slagzwaarden en hellebaarden. Dat was juist op tijd, want de bestormers waren na drie uur vechten nog niet veel opgeschoten. Zij waren moe en wilden de aanval afbreken op het moment dat Berent Brouwer met zijn vaandel zwaaide. Dat gaf hen nieuwe moed en onder aanvoering van Schenck trokken zij opnieuw ten aanval en veroverden de burcht.²⁹

Bijna alle bezetters kwamen in het gevecht om het leven, inclusief Reinier van Coeverden, een edelman die net voor de belegering begon met een mededeling van hertog Karel binnen de burcht was gekomen. Slechts tien of elf werden er gevangen genomen.

Tijdens de beschieting hoorde Geert Mame, de commandant van de bezettingsmacht, zijn vrouw krijsen. 'Ze schieten haar zeker een arm of been af', zei hij. Dat was nog waar ook, want zijn vrouw was door een kogel getroffen. Van Geert Mame werd gezegd dat hij een eenvoudige boerenzoon was, maar een dappere en goede soldaat. Alle 180 doden van de bezettingsmacht werden begraven in een groot gat dat buitendijks tegenover de Venemaden gegraven was. De edelman en de vrouw van Geert Mame werden in een kist begraven, boven op de stapel lijken. Tussen de lijken die zouden worden begraven, vond men nog vijf gewonde soldaten, die men in leven liet. Onder de troepen van Schenck vielen vijftig doden.

Kort nadat de burcht veroverd was, stak er een uitzonderlijk zware storm op, waardoor dijken doorbraken en het gehele gebied rond de burcht onder water kwam te staan. Als deze storm eerder was gekomen, had men de burcht nooit kunnen innemen.³⁰

De Raad van Kampen had toen de belegering van de Koeburcht begon twee van zijn leden, namelijk Johan Glauwe en Dirk toe Boecop, uitgezonden als aanvoerders van enkele met geschut uitgeruste schepen, die op de Oude IJssel werden gebracht om te verhinderen dat de Geldersen met schepen versterking zouden sturen uit Hattem of uit de Gelderse schans in Wilsum. Maar zij troffen geen tegenstanders aan.³¹

Toen de strijd voorbij was, is de Koeburcht afgebroken en zijn de grachten dichtgegooid met aarde van de opgeworpen wallen. Slechts één regel in het *Liber Memorandarum Vetus* werd er aan gewijd: '10 maart 1528, besloten wordt om wegens een aantal redenen de Koeburcht te laten afbreken.'³² De belangrijkste reden zal wel geweest zijn dat de Koeburcht in handen van een vijand een enorme bedreiging voor Kampen vormde, zoals uit het bovenstaande wel gebleken is. Het afbreken gebeurde onder leiding van de hiervoor al genoemde Johan Glauwe en Dirk toe Boecop. De verovering van de Koeburcht was het begin van het einde voor de Geldersen in Overijssel. Schenck wist hen uit het gehele land te verdrijven.

Voor de aanvallers en bezetters van de Koeburcht was de strijd uiteraard een drama. Namen van individuele strijders worden in de kronieken nagevoeg niet genoemd. Slechts de naam van de Kamper aanvoerder Johan Rijnvisch, die in 1527 omkwam, en de naam van de Gelderse aanvoerder Geert Mame worden genoemd. In een getuigenis die gegeven werd op 19 maart 1528 lezen we dat Peter van Franiker, die soldaat was in het vendel van Willem Schenck, tijdens de bestorming van de Koeburcht gewond was geraakt. Hij werd naar de herberg van Nanne Rode in de stad gebracht, waar hij korte tijd later overleed. Hij was nog bij machte om zijn laatste wil te dicteren, waarin hij zijn vrouw tot zijn erfgename benoemde.³³

Van de samenstelling van Schencks grote troepenmacht bij Kampen weten we niet veel. Zijn leger bestond uit vendels soldaten te voet, ruitery en troepen die het geschut bedienden. Bekend is dat er behalve de vendels van de beide broers van de stadhouder, te weten Willem Schenck en Ernst Schenck, ook een vendel onder leiding van de hopman Coert Penning stond.

Wachters op de Koeburcht

De eerste wachter op de Koeburcht die in de bronnen - de dijkmeestersrekeningen - genoemd wordt, was Tideman Rode. Hij werd op Pasen 1433 voor de duur van zes jaar door de stad aangesteld op een loon van 22 herenponden, te betalen in twee termijnen, te weten op Sint-Jacob (25 juli) en op Petri ad Cathedram (22 februari). Voor een burchtbewaarder waren de voor-

waarden merkwaardig te noemen. Zo moest hij de sloten van de Zwanenpoort tot aan de Enk zo onderhouden dat ze de jaarlijkse schouw konden doorstaan. Met de modder en aarde die uit de sloten kwam, moest hij de gaten in de weg dichten. Grote kuilen in de weg moest hij laten afwateren naar de sloot. Verder moest hij de 25 roeden van de Ijsseldijk, waarvoor de stad dijkplichtig was, ook onderhouden op de schouw. Er werd hem beloofd dat de dijk in orde zou zijn op het moment dat hij zijn functie aanvaardde. Verder, en nu komt zijn werk als wachter, moest hij de Koeburcht bewaken of laten bewaken bij dag en bij nacht en er voor zorgen dat de slagbomen op tijd gesloten en geopend werden. Ook bestond zijn werk in het schoonhouden van de burchtgracht. Behalve zijn vergoeding in geld kreeg hij het visrecht in het water bij de burcht en hij kreeg het recht om gratis drie koeien te laten weiden in het stadsbroek. Ook mocht hij al het mosterdzaad dat op de dijk groeide voor zichzelf houden.³⁴

In de eerder genoemde rekening van de dijkmeesters staat een post betreffende de kosten van de vertering, te weten zeven stuivers, die men deed op de dag dat Tideman Rode werd aangenomen tot wachter.³⁵

Op Petri ad Cathedram 1439 werd het contract van Tideman Rode met drie jaar verlengd. Hij zou hetzelfde verdienen als in de zes voorgaande jaren, doch hij zou bovendien elk jaar op Midwinter zes herenponden krijgen voor zijn kleding. In dit contract werd ook een bepaling opgenomen waarin zijn verplichtingen werden omschreven als het dijkvak dat hij moest onderhouden zou doorbreken.

Zijn contract werd opnieuw voor een tijd van drie jaar verlengd in 1442. Misschien werd het daarna nog voor onbepaalde tijd gecontinueerd, maar daarvan zijn geen aantekeningen gevonden. Boven het laatste contract staat dat zijn zoon Egbert Rode hem opvolgde als wachter van de Koeburcht.³⁶

Het eerste aanstellingscontract van Egbert Rode, dat zou gelden voor een periode van zes jaar, dateert van Petri ad Cathedram (22 februari) 1472. Hij moest de stadsdijken tussen de Zwanenpoort en de Koeburcht onderhouden, met uitzondering van de dijkvakken bij de Aaltshorst en de Vloetshorst. Ook de stadsdijkvakken van de Ijsseldijk langs de Venemaden, tussen de Koeburcht en de Zuidwendige, en de stukken kadedijk langs de Enk, met de mengaten over die kade en over de Hoogeweg, en verder nog het stadsdijkvak aan de Zwartendijk, tussen de Enk en de Wilgenweg, moest hij onderhouden. Verder moest hij de schouw maken van de helft van een sloot van een stuk land bij de Wilgenweg, geheten de Landvrede, behalve

het stuk dat aan het Bovenbroek grensde, want dat stuk sloot moesten de broekheren geheel laten maken. Ten slotte moest hij ook de sloten en zee-graven onderhouden bij de hofstede waar de Oude Koeburcht had gestaan. Mocht één of meer van bovengenoemde dijken doorbreken, dan zou de stad die laten maken tot een bepaalde hoogte (ter groenswaarden hoog) en moest Egbert de dijk verder afmaken. Als een stuk dijk moest worden verstevigd, dan zou de stad het benodigde hout en rijshout leveren. Egbert moest de Koeburcht en de sluitboom bewaken bij dag en bij nacht. Bovendien moest hij de gracht om de burcht twee keer per jaar schoonmaken voor de schouw, te weten voor de eerste schouw, de schouw van de zee-graven, en voor de tweede schouw, de schouw van de dijken.

De dijkmeesters moesten Egbert steunen als hij aarde nodig had voor het herstellen van de dijken. Hij mocht die aarde uitgraven dicht bij de plaats waar hij die nodig had, doch hij moest schade voor de eigenaars van het land zoveel mogelijk vermijden. Bij alle handelingen was het geldende dijkrecht van kracht.

Zijn loon werd vastgesteld op veertig herenponden per jaar en zijn kledinggeld zou zes herenponden per jaar bedragen. Hij mocht, even als zijn voorganger, drie koeien in de broeken slaan en hij kreeg het visrecht in het water van de Koeburcht.

Mocht Egbert nalatig worden in het herstellen van dijken en bijbehorende taken, dan zouden de dijkmeesters dat laten doen en de kosten korten op zijn loon.

In 1478 werd het contract met Egbert Rode met zes jaar verlengd.³⁷ Egberts opvolger, zijn zoon Herman Rode, werd aangenomen voor zes jaar op Sint-Jacobsdag (25 juli) 1486. De stadssecretaris die de voorwaarden moest vastleggen, heeft het zichzelf gemakkelijk gemaakt. Hij gebruikte het contract van Hermans vader, wiens naam hij doorhaalde, waarna hij Hermans naam erboven schreef. Ook de data veranderde hij op dezelfde wijze.

Hermans loon werd vastgesteld op 33 herenponden per jaar en zijn kledinggeld op zes herenponden.

De voorwaarden bleven dezelfde als die met zijn vader waren overeengekomen. Slechts twee aanvullingen werden bijgeschreven. Hij moest de zee-graven binnendijks, liggende aan de 'stads Elst', strekkende van de hoek van de Zwartendijk naar de kant van de Koeburcht, voor zover dat aan de stad toekwam, jaarlijks maken op de schouw. Op straffe van schutting werd hem verboden vee op de Ijsseldijk te laten weiden. Dit laatste hield in dat als zijn vee op die dijk werd aangetroffen de schutter de beesten binnen een

omheining (schutting) bracht, waaruit ze pas na betaling van het schutgeld werden vrijgelaten.

Hermans broeders Wicher Rode en Timan Rode stelden zich er borg voor dat hij zich nauwgezet aan de voorwaarden van het contract zou houden.³⁷ In de stedelijke rekeningen komt tot 1494 Herman Rode voor als wachter op de Koeburcht.³⁸

Herman is als wachter opgevolgd door mr. Wolter Tijmans, wiens naam voorkomt in de rekeningen van 1504, 1505 en 1506. Zijn loon bedroeg 22 herenponden per jaar. Wolters aanstellingsvoorwaarden heb ik niet gevonden.

Wolter werd opgevolgd door Dirk Mennensz, die in de rekeningen van 1507 en 1508 voorkomt als wachter van de Koeburcht. Ook zijn loon bedroeg 22 herenponden per jaar.

De volgende die als wachter van de Koeburcht in de rekeningen voorkomt, is Evert Twent. Hij staat, te beginnen met het jaar 1509, op de lijst van officianten. In de eerste jaren voor 22 herenponden per jaar, later voor 32 herenponden en zes herenponden kledinggeld. In 1515 en 1516 pachtte hij het veer over de Enk, voor respectievelijk 120 en 170 herenponden³⁹ en in 1518 was hij samen met anderen pachter van een stadsviswater.⁴⁰ Evert Twent werd in 1518 doodgeslagen nabij Keulvoet.⁴¹

Everts zoon Roelof Twent volgde zijn vader op als wachter van de Koeburcht. Tot begin 1527 heeft hij die functie bekleed. Daarna werd de burcht door de Geldersen bezet en in 1528 afgebroken. Roelof Twent kreeg ook na het afbreken van de Koeburcht zijn loon als wachter doorbetaald. Hoewel de burcht niet meer bestond, moesten de dijken, sloten en wegen, die volgens de oude contracten bij het ambt behoorden, nog steeds worden onderhouden. In de rubriek 'wachters van de Koeburcht' treffen we zijn naam nog aan tot 1559.

Na Roelof Twent werden Willem Woltersz (1560-1568) en Gerrit Gerritsz van Aecken (1570-1578) aangesteld tot wachters van de Koeburcht. Vanaf 1579 werden de werkzaamheden die bij het ambt behoorden gesplitst in drie delen, blokken genaamd.⁴² Voor het eerste blok werd Geert Egbertsz aangenomen, voor het tweede Jan Wichertsz en voor het derde Johan Hermansz. Tot 1589 komt de functie van wachter op de Koeburcht, waar vanaf 1579 drie namen voor werden genoteerd, nog voor in de lijst van officianten (stadsdienaars).

De Koeburgerschans

In 1580, kort nadat Kampen in Staatse handen was overgegaan, werd begonnen met het maken van bolwerken bij de belangrijkste ingangen van stad. Al in april van dat jaar werd een plaats bepaald waar het bolwerk van de Venepoort zou worden aangelegd. In augustus kwam er een ingenieur uit Arnhem om de vordering van de bouw in ogenschouw te nemen. In de volgende jaren kwamen er ook bolwerken bij de Hagenpoort, de Broederpoort en de Cellebroederspoort. Over de IJssel, voor de brug, kwam een schans.⁴³ Op 30 april 1585 trok het bijna voltallige college van schepenen en raden, vergezeld van twee stadssecretarissen en zeven stadsdienaars, naar de plaats van de Koeburcht om te bezien of ter plaatse een schans zou moeten worden gelegd 'tot bewaring der koeien'. Eind augustus van hetzelfde jaar werd de schans bij de Koeburcht reeds door leden van de Raad bezichtigd.⁴⁴ Op 13 mei 1586 trok een aantal raadsleden, vergezeld van een secretaris en enkele dienaren naar de Koeburgerschans om het oorlogstuig, te weten kruit, lood, lonten, en dergelijke te inventariseren, maar zij keerden zonder een inventaris te hebben gemaakt naar de stad terug omdat de korporaal absent was. Een dag later gingen zij opnieuw eropuit en toen lukte het inventariseren wel.⁴⁵ Veertien dagen later werden de hopman Evert van Wageningen en zijn soldaten voor drie maanden aangenomen als bezetting van de schans en door een commissie uit de Raad beëdigd.⁴⁶ De termijn van de hopman en zijn troepen werd op 26 augustus 1586 met twee maanden verlengd, maar om onbekende redenen werd de gehele bezettingsmacht op 7 september van de aan de stad gedane eed ontslagen. De militairen vertrokken uit de schans. Pas in januari 1587 inspecteerden twee leden van de Raad de door de soldaten verlaten schans om te zien of alles nog in goede staat was.⁴⁷

Ook in 1587 werd er aan de Koeburgerschans gewerkt. De gracht aan de dijkzijde werd uitgediept en de schans verder verstevigd. Het nog aanwezige oorlogstuig werd gecontroleerd en er werd in december van dat jaar weer een troep soldaten aangenomen als bezetting van de schans. Er wordt echter een periode niet vermeld, zodat het mogelijk is dat de taak van die soldaten niet lang heeft geduurd.⁴⁸

De volgende twintig jaar wordt de Koeburgerschans nog tientallen keren in de bronnen vermeld, vooral in de stedelijke rekeningen, doch niet als verdedigingswerk, maar als plaats waar in de buurt steeds dijken doorbraken. Pas in 1606 komt de Koeburgerschans weer als militair object in het nieuws, als de bekende fortbouw mr. Adriaan Anthonisz en de uit Arnhem

afkomstige ingenieur Nijvelt op last van prins Maurits naar Kampen komen om de verdedigingswerken, waaronder de Koeburgerschans, te inspecteren. Ingenieur Nijvelt maakt vervolgens een plan ter verbetering van de schans.⁴⁹

Gedurende het Twaalfjarig Bestand (1609-1621), toen de oorlog tegen Spanje nagenoeg stil lag, zal er niet veel animo bij de stadsbestuurders hebben bestaan om geld uit te geven voor de verdedigingswerken. In de bronnen wordt de schans dan ook maar weinig genoemd.

Pas in 1629 werd besloten de Koeburgerschans weer in staat van verdediging te brengen. Op 1 augustus 1629 ging een commissie uit de Raad vergezeld van een ingenieur naar de Koeburcht om de plaats af te palen waar een fort zou worden gebouwd.⁵⁰ Een week later vergaderde de Raad over de vraag hoe de weg door het fort moest leiden. Gedurende de maanden augustus tot en met november 1629 werd er aan het fort, meestal schans genoemd, gebouwd. In één van de vele aantekeningen uit die maanden staat dat het werk twaalf roeden en één voet lang was. In een andere aantekening staat dat het werk met de poorten erbij zelfs 53 roeden lang was.⁵¹ De eerste wachter in de Koeburgerschans was de beroepsmilitair Peter Ravenwits, voor wie de stad in de schans een woning liet bouwen, zoals blijkt uit een aantekening van 30 september 1629.⁵² In een resolutie van schepenen en raden van 10 juni 1630 staat dat de soldij voor de konstabel (persoon die zorgt voor het geschut en de munitie) in de Koeburgerschans, waarmee ongetwijfeld Peter Ravenwits wordt bedoeld, zou worden verminderd van vier naar twee gulden per week.⁵³ Deze vermindering van soldij viel samen met een verminderde oorlogsdreiging. Met zijn vrouw Annigje dreef Ravenwits in de schans een tapperij.⁵⁴ Voor liefhebbers had het echtpaar zelfs een kolfbaan aangelegd. Het stel leefde helaas voortdurend in onmin, wat in 1631 uitliep op een drama, toen een zoveelste ruzie tussen Peter en zijn vrouw beiden fataal werd. Annigje stak haar man dood en werd door de justitie ter dood veroordeeld en geëxecuteerd.⁵⁵ Hun verweesde kind werd in Kampen bij een gezin ondergebracht en verzorgd op kosten van de stad.⁵⁶ Als volgende wachter in de Koeburgerschans vinden we de naam van Lochem Hermans in de rubriek 'betalingen van stadsdienaars'. Hij beurde in het gehele jaar 1632 elke week twee gulden.⁵⁷ Ook in 1633 kreeg hij die vergoeding, dus 104 gulden per jaar, maar in 1634 ontving hij voor het gehele jaar slechts 56 gulden, welk bedrag in 1635 werd verminderd tot 52 gulden. Dit was tevens het laatste jaar dat de post van wachter in de Koeburgerschans in de rekeningen wordt vermeld.

In 1632 was de schans nog geïnspecteerd door de voltallige Raad, die er met een lid van de Raad van State - het college dat belast was met de oorlogvoering - naar toe ging. Van veel belang zullen zij dat verdedigingswerk wel niet meer hebben gevonden.⁵⁸

De schans, of beter gezegd de woning in de schans, werd later nog wel gebruikt. Hans Hansen van Swolle woonde vanaf 1659 in het nog aanwezige huisje. Hij diende op 25 mei 1661 bij het stadsbestuur een verzoek in om voortaan gratis te mogen wonen in het huisje aan de Koeburgerschans, waarvoor hij jaarlijks drie goudguldens huur betaalde. Als tegenprestatie zou hij toezicht houden op het sluisje in de Ijsseldijk dat dicht bij de schans lag. Het stadsbestuur stemde toe op voorwaarde dat Hans toezicht zou houden op het openen en sluiten van het sluisje en gebreken direct bij het stadsbestuur zou melden.⁵⁹ Hans woonde nog tot 1669 in de schans, maar aan het huisje dat hij bewoonde werd geen onderhoud meer verricht. In de stedelijke rekening van 1673 staat dat het tot een ruïne was vervallen. Als verdedigingswerk had de schans afgedaan. Misschien was hij op het einde van de 17de eeuw wel geheel verdwenen. Maar nog tientallen keren wordt de locatie van de schans in de bronnen tot in de 18de eeuw aangetroffen, doch alleen nog in verband met in de omgeving aanwezige dijken die waren doorgebroken, weteringen die moesten worden uitgediept, of wegen die door hoog water waren weggeslagen.

Waar heeft de Koeburcht precies gestaan

Degene die die vraag kan beantwoorden, heeft het mysterie opgelost. Zowel de oude als de nieuwe Koeburcht zullen gebouwen van behoorlijke omvang zijn geweest, de laatste burcht was van steen, voorzien van een grote verdedigingstoren en sterke muren. Ook de Koeburgerschans besloeg een grote oppervlakte. Desondanks is er van deze bouwsels geen spoor teruggevonden. Niet één steen kan ons over de locatie een aanwijzing geven. Ook van de 180 dode Gelderse verdedigers, die in 1528 in een groot gat begraven zijn, is niets teruggevonden. Dat massagraf lag volgens de kroniekschrijvers buitendijks bij de Venemaden. Deze madelanden lagen ten oosten van Oenden en strekten tot aan de Venendijk. Volgens Van Engelen werden deze landerijen ook wel de Oostermaden genoemd.

Een verklaring voor het ontbreken van overblijfselen van gebouwen en menselijke resten kan zijn dat door watervloeden en dijkdoorbraken alles is weggevaagd. Het gebied rondom de Koeburcht was erg waterrijk, zoals nog op een kaart uit 1724 (afb. 1) goed te zien is. De Enk, de Oude IJssel en

Afbeelding 1. De waterrijke zuidzijde van he stadsgebied van Kampen. De kartograaf vergiste zich met de namen van Binnen Enk en Buiten Enk, die hij Binnen Ess en Buiten Ess noemde. De Binnen Enk, ten zuiden van de Nieuwedijk, is tot in onze dagen nog voor een deel in het landschap te herkennen. De Buiten Enk wordt op deze kaart ook als Reve aangeduid. Johan Muller, Caerte van de vrijhey der stad Campen, 1724. Archief van de gemeente Kampen, kaartenverzameling.

de Zeegraven worden vaak in de bronnen genoemd als wateren in de buurt van de burcht.

Misschien, zelf zeg ik 'bijna zeker' stond de Koeburcht op of heel dicht bij de plaats waar nu de Blazerkolk ligt (afb. 2).

De in de jaren zestig van de vorige eeuw afgegraven Venendijk loopt vanuit het zuiden met een grote boog om die kolk heen (afb. 3). Trekken we de Venendijk in een denkbeeldige lijn recht door, dus over de kolk heen, dan komen we uit op de Slaper, ongeveer honderd meter voorbij de huidige splitsing van die weg met de Venendijk. Daar kan volgens mij de Koeburcht hebben gestaan.

Een andere mogelijkheid voor het bepalen van de juiste plaats van de Koeburcht is het opmeten van de Ijsseldijk tussen de voormalige Zwanenpoort naar de richting van de Slaper. Vanaf, maar soms tot aan, de Zwanenpoort, welke stond op de Burgwal bij de Venestraat, werden vroeger de te maken dijkvakken gemeten. Deze dijkvakken moesten worden onderhouden door de stad, en door geestelijke instellingen en particulieren die

Afbeelding 2. De Blazerkolk met links de Venendijk, die met een kwart cirkel om de kolk loopt en daarna links afbuigt naar het zuiden, de oude route naar Gelderland. Iets schuin naar rechts loopt de Slapert, de weg naar de Zwartendijk en naar de Roskam, waar vroeger het veer over de Enk lag. Aan de overzijde van de Enk lag de weg door de Naalde richting Elburg. Nabij deze kolk stond vroeger de Koeburcht en lag later de Koeburgerschans. Foto: K. Schilder, 2007.

daar vanouds toe verplicht waren. In het oudste dijkboek stond precies aangegeven hoeveel roeden de dijkplichtigen te onderhouden hadden. In 1518 ontstond er grote onenigheid tussen verschillende belanghebbenden over het gedrag van sommige dijkplichtigen die probeerden van het maken van hun dijkvakken af te komen. De schepen Johan van den Vene werd als grote boosdoener beschouwd. Hij had van zijn moeders familie dijkplichtige landerijen geërfd, maar er werd beweerd dat hij de stad het onderhoud van die dijkvakken in de schoenen had geschoven.⁶⁰

Het oude dijkboek moest uitsluitsel geven. Nu was dat niet eenvoudig, want hierin stonden nog namen van dijkplichtigen die reeds lang overleden waren. Toch kon, mede aan de hand van getuigenverklaringen, worden aangetoond dat met name Johan van den Vene verplicht was een aantal roeden van de Ijsseldijk, dat reeds lang op kosten van de stad onderhouden werd, op zijn eigen kosten te onderhouden. Nu ging het er nog om welke vakken dat precies zouden zijn. Een commissie, bestaande uit leden van de Raad en van de Gezworen Gemeente, kwam op vrijdag voor Palmпасen 1518

Afbeelding 3. Omgeving van Venendijk en Slaper nabij Tuincentrum Palland. De cijfers 1 en 2 in de Blazerkolk geven de plaatsen aan waar volgens mij de Koeburcht en het massagraf moeten worden gezocht. Kadastrale Atlas Overijssel 1832. Gemeente Kamperveen, sectie B blad 1 (detail).

bijeen op de Ijsseldijk. Er werd besloten deze dijk op te meten van de noordelijke muur van de hoofdtoren van de Koeburcht tot aan het kruisbeeld of kapelletje dat op de Ijsseldijk stond bij de Bovenbroeksweg.

De lengte van dat gedeelte van de dijk moest volgens het oude dijkboek 308 roeden en zes voeten bedragen. Er zou worden gemeten met roeden van achttien voeten. Het gaf niet welke lengte deze voeten zouden hebben, want men hield gewoon achttien voeten per roede aan. Naar de uitslag van die opmeting werden de dijkvakken aan de dijkplichtigen toegewezen. De meesten maakten geen bezwaar, omdat zij de toegewezen stukken altijd al onderhielden, maar er waren toch enkele personen die het met de opmeting niet eens waren. Na veel vergaderen werd in april 1519 besloten om de Ijsseldijk nog eens te laten opmeten, nu door een beëdigde landmeter, in roeden van achttien Sallandse voeten. Toen kwam men er helemaal niet uit, want men kwam roeden te kort toen men bij het kruisbeeld was aangekomen. Er werd daarna nog een keer gemeten, maar weer kwam men niet met het aantal roeden uit.

Daarna werd op 20 augustus 1519 door een daartoe benoemde commissie nogmaals gemeten. Eén van de commissieleden, die slecht ter been was, bleef wachten bij het kapelletje, de anderen liepen naar de Wilgenweg. Daar begon men te meten tot aan de Koeburcht, in roeden van achttien Sallandse voeten. Toen alle roeden waren gemeten kwam men uit bij de laatste stijl van de poort van het bouwhuis (boerenhuis) dat recht tegenover de Koeburcht stond.⁶¹

Naderhand werd er nog enkele keren gemeten, maar in het register waarin de metingen te vinden zijn, staat alleen maar de opmeting van stukken dijkvak waar onenigheid over was.⁶²

Het is dus alleen mogelijk om de eerste meting van 308 Sallandse roeden en zes voeten aan te houden voor het bepalen van de afstand van het kruisbeeld tot de Koeburcht, maar hoelang was een Sallandse roede? In twee standaardwerken over oude Nederlandse maten staat dat de Sallandse roede 4,53 meter lang was en 12 voeten van 37,75 centimeter telde.⁶³ Voor de in 1518 gemeten Sallandse roeden van achttien voeten hebben we daar dus niets aan. Misschien zijn er wel mensen die hiervoor een oplossing hebben. Ik kom hier zelf niet uit, maar ik blijf van mening dat de Koeburcht heeft gestaan op of nabij de plaats waar nu de Blazerkolk ligt.

Dat deze kolk volgens oude kaarten in de gemeente Kamperveen lag, kan niet dienen als tegenargument, want de stad Kampen was in het gebied oppermachtig. De dijkgraaf van Kamperveen was altijd een lid van de Raad van Kampen, de schout van Kamperveen woonde in Kampen en werd in feite door de Raad benoemd en veel landerijen en erven op Kamperveen waren eigendom van Kamper burgers of instellingen. Daar komt nog bij dat de grenzen van de stadsvrijheid van Kampen met de omliggende schoutambten vroeger niet precies waren vastgelegd.

Noten

- 1 Mevr. J.W.C. ten Hove-Jacobze, voormalig beheerder van het Frans Walkate Archief, vond deze naam op een oude kaart.
- 2 De naam werd in de oorspronkelijke bronnen gespeld met Koe, Coe, Ko, Co en met borch, burch, borg en burg, soms als borcht, etc.
- 3 Kroniek van Jacob Bijndop, in: *Kamper Kronijken I. De annalibus quaedam nota*. Deventer 1862. Verder aangehaald als Bijndop.
- Kroniek van Johan van Breda, in: *Kamper Kronijken II. Kronijk van Johan van Breda*. Deventer 1864. Verder aangehaald als Van Breda.

- Kroniek van Arent toe Boecop. In: *Werken van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht. Codex Diplomaticus II*. Utrecht 1860, 5. Verder aangehaald als Toe Boecop.
- W. Nagge, *Historie van Overijssel*. Uitgegeven in twee delen door mr. J. Nanninga Uitterdijk voor de Vereniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, Zwolle 1915. Verder aangehaald als Nagge.
- 4 Mevr. E.G. (Lies) van Vliet gaf mij haar aantekeningen over de Koeburcht en de Koeburgerschans, bijeengebracht uit een groot aantal door haar doorgenomen 17de eeuwse bronnen.
- Aalt Selles wijdde in zijn boek *Kampen in vroeger tijden* (Kampen 1990) een artikel aan de Koeburcht onder de titel 'De Coeborch, een wakend oog'. Hoewel hij geen bronnen vermeldt, zette zijn artikel mij toch op het spoor van enkele bruikbare vondsten.
- 5 G.A.J. van Engelen van der Veen, 'De bedijking van den IJssel en zijne monden'. *Verslagen en Mededelingen van de Vereniging tot beoefening van Overijssels regt en Geschiedenis* 41ste stuk, (Deventer 1924) 1-44.
- 6 Oud Archief Kampen (hierna te noemen O.A.K.), inv. nr. 1953, fol. 4.
- 7 Rechterlijk Archief Kampen (hierna te noemen R.A.K.), inv. nr. 76, fol. 97v.
- 8 O.A.K., inv. nr. 7, fol. 76v en 77.
- 9 Nagge, deel 2, blz. 51.
- 10 Nagge, deel 2, blz. 51.
- 11 O.A.K., inv. nr. 1953, fol. 13.
- 12 O.A.K., inv. nr. 1953, Rubriek: 'Uitgaven voor dijkzaken', fol. 13. Dit deel van het register is ongedateerd, maar door de namen van de geldverstreckende stadsrentmeesters te vergelijken met die uit andere bronnen, blijkt dat het om een jaar uit de periode 1425-1435 gaat.
- 13 Kaart van Johan Muller uit 1724. Collectie Gemeentearchief Kampen.
- 14 *Historische Atlas Overijssel*. Den IJp 1990. Kaart nr. 303.
- 15 O.A.K., inv. nr. 1953, fol. 1 - fol. 14, Uitgaven voor dijkzaken.
- 16 Bijndop, 18.
- 17 Bijndop, 26 en Toe Boecop, 740.
- 18 O.A.K., inv. nr. 1953, fol. 13.
- 19 O.A.K., inv. nr. 406. Rubriek: 'Onzekere percelen' 1522.
- 20 O.A.K., inv. nr. 406. Rubriek: 'Onkosten op de Coeburch' 1522.
- 21 Zie O.A.K., inv. nrs. 403-409, Stedelijke rekeningen 1504-1528, niet gefolieerd. De meeste posten aangaande de versterking en bewaking van de Koeburcht zijn te vinden in de rubriek 'Allerlei onzekere percelen'.
- 22 Toe Boecop, 501.
- 23 Toe Boecop, 512
- 24 Bijndop, 53.

- 25 Nagge, deel 1, 376.
- 26 Nagge, deel 2, 52.
- 27 In de lijst van leden van de Gezworen Gemeente (O.A.K., inv. nr. 282), waarvan Johan Rijnvisch deel uitmaakte, staat bij het jaar 1527: 'overleden in dit jaar, verbrand op de Koborch'.
- 28 Van Breda. Hij beschrijft uitgebreid alle onderhandelingen met de raadslieden en stadhouders van de keizer.
- 29 Nagge, deel 2, 112-116.
- 30 Nagge, deel 2, 115.
- 31 Nagge, deel 2, 116.
- 32 O.A.K., inv. nr. 21, fol. 79v.
- 33 R.A.K., inv. nr. 11, fol. 164.
- 34 O.A.K., inv. nr. 11, fol. 178.
- 35 O.A.K., inv. nr. 1953, fol. 5.
- 36 O.A.K., inv. nr. 11, fol. 173 en 173v.
- 37 O.A.K., inv. nr. 11, fol. 216v.
- 37 O.A.K., inv. nr. 11, fol. 216v.
- 38 O.A.K., inv. nr. 402, Rubriek: 'Officianten'.
- 39 O.A.K., inv. nr. 404, Verpachtingen.
- 40 O.A.K., inv. nr. 1152, Verpachtingen.
- 41 R.A.K., inv. nr. 9, fol. 126v.
- 42 O.A.K., inv. nr. 452, 23 februari 1579, Vier leden van de Raad gaan met een secretaris, de stadshoofdenmeester en twee stadsdienaars naar de Koeburcht en de Zwartendijk om te bezien of de dijken daar in blokken zouden kunnen worden aanbesteed.
- 43 O.A.K., inv. nr. 453. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 44 O.A.K., inv. nr. 458. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 45 O.A.K., inv. nr. 459. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 46 O.A.K., inv. nr. 459. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 47 O.A.K., inv. nr. 459. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 48 O.A.K., inv. nr. 460. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 49 O.A.K., inv. nr. 478. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 50 O.A.K., inv. nr. 501. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 51 O.A.K., inv. nr. 501, Rubriek: 'Reispensiën'.
- 52 O.A.K., inv. nr. 501. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 53 O.A.K., inv. nr. 25, (Resoluties 1623-1633).
- 54 O.A.K., inv. nr. 501. Betaald aan de 'constapel' Peter Ravens voor bier dat de heren op twee bijeenkomsten in de Koeburgerschans genuttigd hadden, 26 kannen, drie stuivers per kan, maakt 3 gulden en 18 stuivers.

- 55 Zie: E.G. van Vliet, *De stad van Avercamp: Kampen in de zeventiende eeuw. Deel 6, Over edele ehrentrijcke joffers, ehrlievende borgersvrouwen en onkuysche vrouluuden*. Kamper genealogische- en historische bronnen, dl. 11 (Kampen 1991) 165-168.
- 56 O.A.K., inv. nr. 504. Rubriek: 'Onzekere percelen'.
- 57 O.A.K., inv. nr. 504. Rubriek: 'Wekelijkse beloning voor poortschrijvers' etc.
- 58 O.A.K., inv. nr. 504. Rubriek: 'Reispensiën'.
- 59 O.A.K., inv. nr. 196 (apostillen 1657-1664) fol. 141v.
- 60 O.A.K., inv. nr. 21, fol. 13 - fol. 15.
- 61 O.A.K., inv. nr. 21, fol. 18.
- 62 O.A.K., inv. nr. 21, fol. 21v - fol. 25v.
- 63 W.C.H. Staring, *De binnen- en buitenlandsche maten, gewichten en munten van vroeger en tegenwoordig*. (1902); J. M. Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten*. Amsterdam 1981.